

Kur'ân'ın Anlaşılmasında Müteşâbihat Problemi Ve Te'vil

Dr. Mustafa GÜVEN

Adıyaman Anadolu İmam Hatip Lisesi

Mustafaguven2005@hotmail.com

Özet

Bu makalede muhkem, müteşâbih ve te'vil kavramlarını tanımlamaya çalışacağım. Daha sonra bu kavramların anlamlarını Kur'ân'a ve İslam düşünürlerine göre açıklamaya çalışacağım. Kur'ân'a göre Kur'ân'da müteşâbih ayetler bulunmaktadır. Ancak Kur'ân muhkem ve müteşâbih ayetleri bize bildirmemektedir. Bu nedenle biz hangi ayetin muhkem, hangi ayetin müteşâbih olduğunu bilemediğimiz için te'vil ve tefsirde zorlanmaktayız. Bu problemi bu makalede tartışacağız.

Kelimeler:

Muhkem, müteşâbih, te'vil, tefsir, yorum.

Abstract

The problem of Metaphor (muteshabih) for Understanding the Kur'an and Concept the Interpretation (Te'vil)

In this article I will study on *muhkem*, *müşteşâbih* and *te'vil* concepts definition. Later I will give some comments about these items and explain mean of these items according to the Qur'an and Muslim thinkers. There are a lot *müşteşâbih* verses in the Qur'an according to the Qur'an. But Qur'an didn't explain which verses were *müşteşâbih* and *muhkem*. So we can't know which verses were *muhkem* and which verses were *müşteşâbih*. For this reason how we will explain and comment the Qur'an. We discuss this problem in this article.

Key Words: muhkem, muteshabih, te'vil, interpretation, comment

Giriş

Tefsir tarihinde muhkem, müteşâbih ve te'vil kavramları çok tartışılmıştır. Özellikle bu tartışma, Al-i İmran suresi 7. âyet ve bu âyetteki durak işaretinin yeri ile ilgili olarak bütün müfessirleri meşgul etmiştir. İlgili âyetin meali şöyledir: “Sana Kitâb'ı indiren O'dur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki bunlar kitâbın anası (temel) dir. Diğer bir kısmı da müteşâbihtir. İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve (kendi arzu-

larına göre) te'viline yeltenmek için onun müteşâbih âyetlerine tabi olurlar. Hâlbuki onun te'vilini Allah'tan başkası bilemez. (veya: onun te'vilini Allah'tan ve ilimde rasih olanlardan başkası bilemez.) İlimde rasih olanlar (derinleşenler) ise: "Biz ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır" derler. Akl-ı selim sahiplerinden başkası düşünüp anlamaz."

Biz bu çalışmamızda muhkem, müteşâbih ve te'vil kavramlarının tanımlarını, daha sonra ise, bu konudaki farklı görüşleri kısaca verdikten sonra te'vil'in şartları ve müteşâbih ayetlerin açıklanmasında te'vilin önemi üzerinde duracağız.

Kur'ân'da Müteşâbih ayetlerin tespiti ve bunların te'vil ve tefsiri, bu alanın en temel problemidir. Çünkü kimi müfessirler, yukarıda zikredilen ayetten müteşâbih ayetlerin açıklanamayacağını çıkarırlar. Kimi müfessire de, aksi yönde görüş beyan ederler. O zaman akla şu sorular gelmektedir: Eğer bu ayetler, tefsir ve te'vil edilmeyecek veya edilemeyecekse, bunların *huruf-u mukatta'a'dan* ne farkı kalacaktır. Kaldı ki, birçok müfessir, *huruf-u makatta'ayı* dahi kendilerine göre açıklamış ve yorumlamışlardır. O halde müteşâbih ayetler, ne anlam ifade etmektedir. Eğer bu konuda yorum yapılmayacaksa, bu ayetler sadece bir iman konusu mu olacaktır? Şayet tefsir ve te'vil edilecek iseler, bu, neye göre ve nasıl yapılacaktır.

Bir diğer önemli problem de, Müteşâbih ayetlerin tespiti ve muhkem ayetlerden nasıl ayırt edileceğidir. Allah, Kur'ân'da müteşâbih ayetlerin varlığından bahsetmekte, ancak bu ayetlerin tanımı ve tespitini bize bildirmemektedir.

Makalemizin ileriki sayfalarında görüleceği gibi bazı akılcı müfessirler, müteşâbih ayetlerin te'vilini Allaha bırakmayı tercih etmişler, bu konuda yorum yapmayı doğru bulmamışlardır. Ayrıca bu ayetlerin tefsir edilmesine karşı çıkan birçok selef âlimi de, bu ayetleri açıklama ihtiyacı duymuşlardır.

Ancak Muhkem ve müteşâbih ayetlerin anlaşılması için genelde İslam âlimlerinin üzerinde durduğu en önemli husus, muhkem ayetlerin tefsir edilmesi, müteşâbih ayetlerin ise te'vil edilmesi yönünde olmuştur.

1. Muhkem ve Müteşâbih Kavramları

1.1. Tanımı:

Muhkem, “hkm” kökünden, hâkim ve hikmetli olmak, sağlam ve metin bir yapıda olmak anlamlarına gelir. Terim olarak da: “Kendisi ile neyin kastedildiği anlaşılabilir derecede açık olan, nazım ve telifi itibarıyla herhangi bir anlam kargaşasına yol açmayan ve tek bir anlama delalet eden”¹ kavramlar şeklinde tarif edilir. Yani; te'vile ihtiyaç duyulmayan, anlamında şüphe olmayan, tebdil, tağyir, tahsis ve neshe ihtimali olmayan nassa verilen genel ad² olarak tanımlanmıştır.

Araplar, “h-k-m” sözcüğünden hareketle “geri çevirdim, mani oldum, manasına “حکمت - حکمت” derler. Zalimi zulmünden alıkoyduğu için de hâkime bu ad verilmiştir. Ayrıca bu kelime “muhkem, sağlam yapı” anlamlarına da gelir. Ayrıca herhangi bir sözde ve uygulamada, uygun olmayan şeyleri engellemek adına *hikmet* sözcüğü de, bu anlamı ifade etmek için kullanılmıştır.³ Buna göre muhkem, “şüphe ve ihtimalden anlamı uzak olan sağlam ibare⁴ olarak tanımlanabilir.⁵

Fahreddin Razi (1149- 1209)'nin bir lafzın muhtemel anlamı ile ilgili verdiği şu bilgi, genel hatları ile bu konuyu anlamamız açısından oldukça önemlidir. Razi'ye göre bir lafız, bir anlamı ifade için konulmuş (mevzu') ise, bunun dışında başka bir anlama ya yorumlanır veya yorumlanmaz. Eğer bir lafız, bir manayı ifade için vazolunmuşsa ve bu manadan başkasına da ihtimali yoksa buna 'nass' denir. Bu lafzın başka manaya da ihtimali olmasına gelince; bu durumda lafzın iki manadan birisine ihtimali ya diğerine baskın ve üstün (racih) veya böyle olmayıp iki mana-

¹ el-Bakillani, Ebû Bekr, *Nükhethü'l-İntisar li Nakli'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Zağlul Selâm), İskenderiye, ts., I/179; eş-Şatibi, *el-Muvafâkat fi Usûli's-Şeri'a*, Mısır, ts. /85; Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, ts., II/69; Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l-İrfân, fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, ts., II/272.

² Cürcani, Seyyid. Şerif, *Kitabu't-Ta'rifat*, s. 205-206; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, XII/140- 154.

³ Razi, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir*, (trc.) VI/145; a.g.mlf., *Esasu't-Takdis*, s. 231; Elmalılı, Ahmed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, ts., II/309.

⁴ Zemahşeri, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer el-Harezmi, *Keşşaf an-Hakaik't-Tenzil ve Uyumu'l-Ekavil fi- Vucuhu't-Te'vil*, Beyrut, trs. I/412.

⁵ Geniş bilgi için bkz. İsbekânî (İskâfî), Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Dürretü't-Tenzil ve Çürretü't-Te'vil*, (tahk: Muhammed Mustafa Aydın), Mekke, 2001, I/47-48.

ya da ihtimali birbirine eşit olur. Eğer bir lafzın iki manadan birisine ihtimali, diğerine racih, yani üstün olursa; bu lafız racihe nispetle “zahir”, mercûha nispetle (kendisine üstün gelinene) nispetle de “müevvel” olarak isimlendirilir. Lafzın iki manaya ihtimalinin birbirine eşit olması haline gelince; lafız, ikisine nispetle “müşterek”; ikisinden birine nispetle de “mücmel” olarak isimlendirilir.⁶

Bu sınıflandırmaya göre bir lafzın muhtemel anlamları ile ilgili şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Bir lafız, ya *nass*, ya *zahir*, ya *müevvel*, ya *müşterek*, ya da *mücmel* olur. Nass ve zahire gelince, bunlar tercih konusunda müşterektirler. Ancak ne var ki, “nass”, başka manaya mani olunca racih; “zahir” ise, başka manaya mani olmayan racih olur. İşte bu ortak ölçü, “muhkem” olarak isimlendirilmektedir.⁷

Buna göre muhkemi şöyle tanımlayabiliriz: “Anlamı ve kastettiği anlama işareti kesin olan, kelime ve cümleleri başka anlamlara çekmeye müsait olmayan sağlam ve şaşmaz ifadeler”;⁸ başka bir ifade ile manası kolaylıkla anlaşılan, başka bir bilgiye ihtiyaç göstermeyen ve manası tek olan ve genelde tefsir edilen ayetlere denir.⁹

Müteşâbih ise, “şibh” kelimesinden türemiş olup keyfiyet itibarıyla özünün birbirine benzemesi, benzeşmek ve benzer olmak veya aralarındaki lafız veya mana yönündeki benzerlik (teşabüh) nedeniyle birbirinden ayıramadığımız şeyler anlamına gelir.¹⁰ Bir şeyin lafzında anlamı gizli olup anlaşılamayan ve birçok manalara ihtimali olup bu manalardan birini seçebilmek için harici bir bilgi ve delile ihtiyacı olan ve zihnin onları birbirinden ayırmaktan zorlandığı nasslara¹¹ müteşâbih denir.

⁶ Razî, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir*, VI/146.

⁷ Razî, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir*, VI/146.

⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II/308–9.

⁹ Zerkani, *Menahilu’l-İrfan*, II/168. Celalu’d-Din es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’ân*, II/2; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara. 1979, s. 128.

¹⁰ Rağıb el-İsfehani, *el-Müfredat fi Garibi’l-Kur’ân*, Mısır, 1980, s. 373; el-Firuzabadî, *el-Kamusu’l-Muhit*, Mısır, 1301, IV/281; Zerkeşî, *el-Burhan* I/112; Suyûtî, *el-İtkan*, III/339.

¹¹ Razi, Fahreddin, *Esasu’t-Takdis*, s. 231; *Tefsir-i Kebir*, VI/145; Cürçani, Seyyid Şerif, *Kitabu’t-Ta’rifat*, s. 200; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, XIII/505–507; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II/309; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, s. 128.

Müteşâbih kavramını sistematik olarak ilk inceleyenlerin başında Rağıb el-İsfehâni (v. 502/1108) gelir. O, fakihlerin müteşâbihatı, kendisinden zahiri mânâsı kastedilmeyen bir kavram olarak açıkladıklarını söyler.¹²

Müteşâbih, anlamı ve yorumu, araştırma ve inceleme ile üzerinde düşünmeye ihtiyaç duyulan; birden fazla anlama ihtimali olan lafızlardır. Ancak bir kavramı “kapalı ve bilinemez” olduğu için müteşâbih kavramına dâhil etmek başka tartışmalara neden olabilir. Çünkü müteşâbih kelimesinin lügat anlamındaki “kapalılık ve tam olarak bilinemezlik” tanımı, herhangi bir kapalılık veya bilinemezlik değildir. Bu, kelimenin etimolojik yapısıyla doğrudan ilgili özel bir sebepten kaynaklanan bir kapalılıktır ki bu özel sebebin ne olduğu üzerinde geniş olarak durmak gerekir.

Bir lafzın muhtemel anlamları ile ilgili görüşlerinden alıntı yaptığımız Fahreddin Razi'nin *müteşâbihi*, mücmel, yani manası kapalı olan âyetler olarak tanımlaması, bu lafızların, kendisiyle tefsir edilebildiği bütün manalara delaletlerinin eşit olması, ayrıca bunlardan birini diğerine tercih etmeye bir delil bulunmaması¹³ demektir. Yani doğruluk ve akla uygunluk derecesi birbirine eşit veya yakın olan söz, deyim veya cümlelerdir.

Razi'nin bu açıklamasına yakın bir tanımlama, son dönem İslam âlim ve müfessirlerinden Hamdi Yazır (1877 – 1942) tarafından yapılmıştır. O, bir lafzın muhtemel anlamlarının birbiri ile olan ilişkisini şöyle açıklar: “Zahir karşılığında hafî, nass karşılığında müşkil, müfesser karşılığında mücmel, muhkem-i has karşılığında özel anlamıyla müteşâbih”¹⁴ lafzı vardır. Bunlardan her biri kendi özel manasına alındığı takdirde, söz konusu sekiz kısımdan altısı, kendiliğinden bu taksimin dışında kalmış olur. Böylece *muhkemat* tabiri, ilk dörde, *müteşâbihat* tabiri de ikinci dörde şamil olmak üzere, genel anlamlarına hamledilmiş olur.¹⁵

¹² Rağıb el-İsfehâni, *el-Müfredat*, s. 373.

¹³ Razi, *Tefsir-i Kebir*, VI/150.

¹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II/308.

¹⁵ Elmalılı, *Hak dini Kur'an Dili*, II/311.

Sonuç olarak, *muhkem* ve *müteşâbih* kavramları, birbirinin zıddı olarak alınmamalıdır. Çünkü müteşâbihatta “iki veya daha fazla şeyin birbirine benzemesi”¹⁶ gibi bir karmaşıklık söz konusudur. Bu da ancak insan idrakini aşan ve dil ile anlatılması zor olan metafizik konularla ilgili olabilir. Bu da, “**dil**” ile ifade edilmek istenen kavramların anlam olarak içinin doldurulamamasından kaynaklanmaktadır. Buna göre, dinin metafizik kavramları –tabiatın özelliğinden dolayı- insanın müşahede ve tecrübelerinin sınırları ötesindeki bir âlemlle ilgili olabilir. Bu durumda bu fikirler bize, doğru ve yanlışsız bir şekilde bizim anlayabileceğimiz sözcüklerle nasıl aktarılabilir? Tecrübî olarak ulaşılmış olduğumuz algılar alanımızdan kısmen bile olsa, karşılığını bulamadığımız fikirlerin ihatası bizden nasıl beklenebilir? Kur’ân bize, birçok kavram ve ifadeleri kavratmayı murad ettiği halde bizim idrak seviyemizin –bütün asırlar, kültürler, yaşlar, cinsiyetler ve kabiliyetler- dikkate alınarak mesajını nasıl zahiri (literal) olarak ve yoruma gidilmeden anlatabilir? Veya anlatılanları, biz nasıl her asırda aynı doğrulukla anlayabiliriz? İşte mecaz, istiare ve temsil yolu ile anlatma gibi yöntemler olmadan mümkün olamaz.¹⁷

1.2. Müteşâbih Ayetlerin Tespiti ve Keyfiyeti:

Muhkem ve müteşâbih kavramlarını doğru anlamak için bu ikisini birlikte düşünmek gerekir. Çünkü bir kavram veya konu, eğer bu ikisinden birisi ile tanımlanacaksa, o zaman bu iki kavramın anlamını ve birbiri ile olan ilişkisini iyice dikkate almak gerekir. Diğer taraftan hangi ayetin muhkem, hangi ayetin müteşâbih olduğunu da bilmek de, Tefsir ilminin başlıca konusudur. Ancak bu konuda elimizde kesin bir delil bulunmamaktadır.

Muhkem ve müteşâbih ayetlerin tespiti ile ilgili müfessirler, oldukça farklı düşünmüşlerdir. Mesela, “...öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin”¹⁸ ayetini, bazı Mu’tezile imamları muhkem, bazı Ehl-i Sünnet

¹⁶ Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, “Müteşâbihat Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi,” 1. Kur’ân Sempozyumu, Tebliğler-Müzakereler, III. Tebliğ, Ankara, 1994, s.369.

¹⁷ Arkoun, Muhammed, *Kur’ân Okumaları* (çev. Ahmet Zeki Ünal), İst. 1995, s. 67-79; Ayrıca Kur’ân’ı Nasıl Okumalı? Bölümü, s. 81-113; Kırbaçoğlu, a.g. Tebliğ, s.368; Koç, Turan, *Din Dili*, Kayseri, ts. s. 50.

¹⁸ Kehf 18/29.

imamları ise müteşâbih; “Alemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz”¹⁹ ayetini ise, Mu'tezile imamları müteşâbih, Ehl-i Sünnet imamları muhkem olarak değerlendirmişlerdir.²⁰ Bu nedenle her mezhep sahibinin kendi görüşünü destekleyen ayetleri muhkem, diğer âyetleri ise müteşâbih kabul etmişlerdir.²¹ Bu konuda Fahreddin Razi, “mezhepler arasında muhkemin ne olduğu hususunda hiçbir zaman ittifak vaki olmamıştır ki zahir alınarak amel edilsin ve yine müteşâbih konusunda da ittifak hasıl olmamıştır ki mecazî tefsir ile te'vil edilsin.” demektedir.²² Hatta Mu'tezile imamları, muhkem ve müteşâbih âyetler konusunda kendi aralarında dahi ittifak edememişlerdir.²³

Kuran ayetleri, birbirleriyle olan ilişkileri ve durumları bakımından; “mutlak olarak muhkem olan ayetler”, “mutlak olarak müteşâbih olan ayetler” ve “bir yönden muhkem, diğer yönden müteşâbih olan ayetler”; müteşâbih olan ayetleri de “sadece lafız yönünden müteşâbih olanlar”, “sadece mânâ yönünden müteşâbih olanlar” ve “her iki yönden müteşâbih olanlar” olarak sıralanır.²⁴

Lafız yönünden müteşâbih olan ayetleri ise, ikiye ayırılır: Bunlardan biri, müfred lafızlarla ilgili olan, diğeri de cümle ve terkiple ilgili olan lafızlardır. Mana yönünden müteşâbih olanlar da, Allah'ın sıfatları ve kıyamet gününün özelliklerinden bahseden âyetler olarak sıralanır.²⁵

Muhkem, eğer âlimlerin anlamı üzerinde ittifak ettikleri bir konu veya kavram ise bunun sayısı çok azdır. Zira müteşâbih olan konular daha çoktur. Muhkem ve müteşâbih âyetlerin sayısını tespit etmek mümkün olmamakla beraber, şu değerlendirme önemlidir:

¹⁹ Tekvir, 81/29.

²⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir*, VI/147.

²¹ Razi, *Tefsir-i Kebir*, VI/147.

²² Razi, *Esasu't-Takdis*, s. 247-250.

²³ Eş'arî, Ebu'l-Hasan, *Makalatü'l-İslamiyyin*, Beyrut, 1990, I/294.

²⁴ İsfehani, *el-Müfredat*, s. 373

²⁵ İsfehani, *el-Müfredat* s. 373-4; Ayrıca bkz. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, “Müteşâbihat Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi”, 1. Kur'an Sempozyumu, Tebliğler-Müzakereler, III. Tebliğ, Ank. 1994, s. 365-366; Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Müteşâbihleri Üzerine*, İst. 1996, s. 37-38.

a- “Elif lâm râ, (bu) öyle bir kitaptır ki, âyetleri, hikmet sahibi ve her şeyden haberi olan (Allah) tarafından muhkem kılınmış, sonra da güzel açıklanmıştır.”²⁶ meâlindeki âyete göre Kur’ân’ın tamamı muhkemdir.

b- “Allah sözün en güzelini müteşâbih, ikişerli bir kitap halinden indirdi...”²⁷ meâlindeki âyete göre ise Kur’ân’ın tamamı müteşâbihtir.²⁸

c- Al-i İmran 7. âyete göre ise Kur’ân’ın “ana kısmı (Ümmü’l-Kitab)” muhkemat, diğer bir kısmı ise müteşâbihtir.

Bu üç âyet ilk bakışta birbirine zıt gibi görünse de dikkatle incelendiği zaman bu tasnifin özel bir anlam taşıdığını görürüz. Şöyle ki:

Hûd Sûresinin ilk ayetinde yer alan muhkem lafzı, her yönüyle bozulmadan uzak, sağlam²⁹ ve sonsuz hikmetleri ihtiva etmek ve hikmet nizamı ile düzenlenmiş manasına gelmektedir.³⁰ Buna göre “Kur’ân’ın tamamı muhkemdir” sözü, onun nazım ve i’cazının güzelliğini,³¹ lafız ve mana yönünden ise âyetler arasında bir bozukluk ve tenakuzun olmadığını ifade etmek³² için kullanıldığını anlarız.

Kur’ân’ın tamamının müteşâbih olduğunu ifade eden Zümer Sûresinin 23. âyeti de âyetlerin belağât, fesâhat ve i’caz yönleriyle birbirine benzedikleri³³ ve birbirilerini tasdik ettikleri³⁴ anlamlarına gelmektedir.³⁵ Bu itibarla Kur’ânın tamamına müteşâbih denebilir.

Genelde müfessirler, ilk iki âyette zikredilen muhkem ve müteşâbih kelimelerini lügat anlamı itibarıyla dikkate almışlardır.

²⁶ Hûd 11/1; Yunus 10/1; Lokman, 31/1-2.

²⁷ Zümer 39/23.

²⁸ Razi, *Tefsir-i Kebir*, VI/ 144; Subhi Salih, *el-Mebahis fi Ulumi’l-Kur’ân*, (çev. Kur’ân İlimleri, Çev. M. Said Şimşek), Konya, 1994, s. 291

²⁹ Razi, *Fahredden, Esasü’t-Takdis*, s. 230.

³⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV/513

³¹ Subhi Salih, *Ulumi’l-Kur’ân*, s. 291.

³² Razi, *Tefsir-i Kebir*, XII/496; Daha geniş bilgi için bkz. Demirci, Muhsin, *Kur’ân’ın Müteşâbihleri Üzerine*, s. 44-5.

³³ Subhi Salih, *Ulumi’l-Kur’ân* s. 291.

³⁴ Şatibi, *el-Muvafakat*, III/79-96.

³⁵ Demirci, Muhsin, *Kur’ân’ın Müteşâbihleri Üzerine*, s. 45.

Al-i İmran Sûresi 7. âyetinde geçen muhkem ve müteşâbih kelimeleri ise, istilahî anlamda Kur'ân'ın bir kısım âyetlerinin muhkem, diğer bir kısmının da müteşâbih olduğunu ifade etmektedir.

Ayrıca bu âyetteki durak işareti, müteşâbih âyetlerin anlaşılıp anlaşılamayacağı konusunda da önemli bir tartışma başlatmıştır. Durak işaretini lafzatullah'tan sonraya koyacak olursak müteşâbihatın insanlar tarafından anlaşılamayacağı anlamına gelir. Eğer durak işaretini "ilm" lafzından sonraya koyarsak, bu da şu tartışmayı getirecektir: O zaman, müteşâbih âyetler, sadece iman etmek ve sonucunu Allah'a havale etmek için mi nazil buyrulmuştur?

Birçok müfessir, Al-i İmran suresi 7. âyetini temel alarak Kur'ân âyetlerini tasnife tutmuşlardır.³⁶ Ancak bu tasniflerin hiç birisi, muhkem ve müteşâbih âyetlerin niteliği ve niceliği üzerinde İslam âlimlerinin ittifak ettiği anlamına gelmemektedir.³⁷

Bazı müfessirler, muhkemâtı, müteşâbihatın aslı kabul etmişler ve müteşâbihatın hazineleri ve definelerinin muhkematta gizli olduğunu söylemişlerdir. Çünkü anne, asıl ve kök; diğer hükümler de dal ve budak hükmündedir.³⁸ Diğer taraftan bazı müfessirler de, Kur'ân'da müteşâbih âyetlerin olmadığını söylemişlerdir.³⁹

Tefsir ilminde muhkem ve müteşâbih kavramlar ile neyin kastedildiğini ve bu kavramların tanımı, tespiti ve keyfiyetindeki problemi ortaya koymak açısından Reşit Rıza'nın (1865- 1935) şu on maddelik açıklamasını aktarmakta yarar vardır. Bunlar:

1. Muhkem âyetlere örnek olarak En'am 151-152. âyetleri verebilebilir. Bu âyetlerde Yahudilerin uymakla yükümlü oldukları ve On Emir diye bilinen hususlara işaret edilmektedir. Müteşâbih âyetlere örnek olarak ise, sûre başlarındaki huruf-u mukattaa' verilebilir. Zira Yahudiler,

³⁶ Demirci, *Kur'ân'ın Müteşâbihleri Üzerine*, s. 45.

³⁷ Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, a. g. Tebliğ, s. 366-7

³⁸ Seyyid Şerif er-Rıza, *Hakaiku't-Te'vil fi Müteşâbihi't-Tenzil*, V/ 1.

³⁹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul. 1989, II/15.

bu harflere ebced hesabını uygulayarak İslam ümmetinin ömrünü belirlemek istemişlerdir.

2. Muhkem nasih, müteşâbih ise mensûh âyetler olabilir.

3. Muhkem -Allah'ın birliği, kudreti ve hikmeti gibi- delili açık olan hususlar; müteşâbih ise mânâsını anlamak için düşünmeye ve anlamaya ihtiyaç duyulan konular ile ilgili ayetler olabilir.

4. Muhkem açık veya kapalı olsun, herhangi bir delile dayanılarak bilinebilecek hususlardır. Müteşâbih ise -Kıyametin ne zaman kopacağı ve amellere ne kadar sevap veya günah verileceği gibi- bilinmesi mümkün olmayan hususlar ile ilgilidir.

5. Muhkem, helal ve haramlarla ilgili; bunların dışındaki ayetler ise müteşâbihtir.

6. Muhkem, tek bir yoruma müsait olan âyetler, müteşâbih ise birden fazla yoruma müsait olan âyetlerdir. Burada muhkem, daha önce Fahreddin Razi'nin tasnifinde geçtiği gibi nass anlamında, müteşâbih ise onun mukabili olan anlamda kullanılmıştır.

7. Muhkem ve müteşâbih ayırımı Kur'an'da geçen kıssalarla ilgili olabilir. Muhkem tafsilatlı olarak anlatılan kıssalar; müteşâbih ise sûreler içerisinde tekrar edilen kıssaların lafızlarındaki kapalılıklardır.

8. Muhkem, açıklamaya ihtiyacı olmayan; müteşâbih ise tefsir ve te'vile ihtiyaç olan âyetlerdir.

9. Muhkem amele konu olan âyetler, müteşâbih ise amelle değil, imanla ilgili olan; mesela, Allah'ın sıfatlarıyla ilgili ola ayetler olabilir.⁴⁰

Görüldüğü gibi bu konuda kesin ve sağlıklı bir tespit yapmak mümkün değildir. Bununla beraber, bu açıklamalar, problemi anlamamıza ve kısmen de olsa çözmemize katkıda bulunacaktır.

⁴⁰ Reşid Rıza, *el-Menar*, Kahire, 1373, III/163-165.

1.3. Müteşabih Ayetlerin Hikmetleri:

Kur'ân-ı Kerim'de müteşabih ayetlerin var olduğunu bizzat Allah ifade etmekte; ancak bunların hangi ayetler olduğu belirtilmemektedir. Bu ayetlerin te'vili caiz olsun veya olmasın karşımıza bu ayetlerin nüzul sebebi, hikmeti ve maksadı çıkmaktadır. Acaba Allah, neden bu ayetleri inzal buyurmuştur? Bu ayetler, sadece iman etmek için bir imtihan ve sınama vesilesi mi, yoksa havassın bilmesi gereken çok derin ve önemli anlamları mı ihtiva etmektedir? Diğer taraftan bu ayetlerin te'vilini sadece Allah bilecekse, biz insanlar için ne anlam ifade etmektedir?

Müteşabih ayetlerin tespiti, başlı başına Tefsir biliminde bir yöntem sorunudur. Bu anlamda Kur'ân'ın anlaşılmasında takip edilmesi gereken metot, müteşabih ayetlerin tespitine göre daha büyük önem arz etmektedir.⁴¹ Zira metotlar farklı veya yanlış olunca muhkem âyetlerin tespiti ve bunların yanlış anlaşılması kaçınılmaz olacaktır. Burada önemli olan, bir imtihana mebni olarak nazil olan bu ayetlerin nasıl değerlendirileceği ve yorumlanacağıdır. Bu ayetler ile ilgili yorum yapmak da, biraz kişinin niyeti ile alakalıdır. Ayrıca müteşâbih kabul edilen ayetlerin yorumunda "fitne" ye düşmemenin ölçüsü, kişiden kişiye değişebilmektedir. Zira bu ve benzeri kavramlar da, müteşâbih tanımına dâhil edilebilir.

Müteşabih ayetlerin hikmetleri ile ilgili müfessirlerin yaptıkları şu değerlendirme önemlidir:

1. Müteşabih ayetler, imanı zayıf olanlar tarafından çabuk itiraza sebep olabilir. Bu nedenle, imanı güçlü olanla, imanı zayıf olan veya kalbinde *zeyğ* bulunup bulunmayanları, bu ayetleri yorumlama biçimlerinden anlayabiliriz.

2. Eğer Kur'ân'ın tamamı muhkem olsaydı, İslam'da tek mezhep olur, diğer bütün görüşler batıl olurdu.

3. Müteşâbih ayetleri anlamak için üzerinde düşünmek, tartışmak ve akıl yürütmek gerekir. Bu da zihinsel gelişmeye neden olur.

⁴¹ Bu konunun tartışması için bkz. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, ag. Tebliğ, s. 363-391.

4. Müteşabih ayetler, dil, fıkıh, tefsir, kelim gibi bilim dallarında usul ilmini ve mantığını geliştirmiştir.

5. Ayetler arasındaki açıklık ve anlaşılabilirlik farkı, avam ve havassa göre, ortaya önemli zenginlikler koymuştur.⁴²

Bu değerlendirmelerden hareketle şunu söyleyebiliriz: Her ne kadar müfessirler, durak işaretinin yerinden hareketle müteşabihatın te'vilini Allah'a bıraksalar da, müteşabih ayetleri yorumlamaktan çoğu zaman uzak duramamışlardır.

1.4. Müteşabih Ayetlerin Yorumu ve Te'vil Problemi

Kur'ân, anlaşılmak ve kendisi ile amel edilmek için nazil olmuştur. Kur'ân'ı anlamak için, nazil olduğu dönemin fikrî, sosyal ve kültürel durumunu iyi bilmek gerekir. İnsanlar, genelde Kur'ân'ı, kendi bilinçaltlarındaki bilgi, kavram ve anlamlarla düşünerek yorumlamaktadırlar.⁴³

Kur'ân nazil olduğu sırada, ayetlerin nelere atıfta bulunduğu sahabeler tarafından az çok biliniyordu. Fakat daha sonraki nesiller, Kur'ân'ı anlamak için nüzul sebebi ve diğer tarihî şartlar hakkında bir şeyler bilmek zorundadırlar. Müslümanlar arasında bilgi ve zeka bakımından donanımlı olanlar, içine olayları yerleştirebilecekleri kabataslak bir tarihi çerçeveye zihinlerinde sahiptiler. Ancak bu, herkes için söylenemez.⁴⁴

Yeni Müslüman olan ve Arab kültürüne aşina olmayanlar, Kur'ân'ın birçok kavramını anlamakta zorlanmışlardır. Bunu aşmak için; hem Arapçayı ve Arap kültürünü, hem de kendi kültürlerindeki anlam karşılıklarını öğrenmek zorundaydılar.

Kur'ân'da geçen müteşabih ayetleri anlama veya yorumlama ile ilgili problemi çözmek için, tefsir ve te'vil kelimelerinin anlamlarını bilmekte yarar vardır. Çünkü bu kavramların doğru anlaşılması, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır.

⁴² Razi, *Tefsîr-i Kebîr*, VI/152-153.

⁴³ Watt, W. M. *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, (Çev. Mehmet S. Aydın), Ankara, 1982, s. 101.

⁴⁴ Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, s. 103.

2. Te'vil ve Tefsir Kelimeleri ve Aralarındaki Fark

2.1. Te'vil:

Kur'ân-ı Kerim'de 15 yerde ve birbirine yakın anlamlarda geçen te'vil⁴⁵ kelimesi, "rücû etmek ve varacağı yere vardırarak, aslına döndürmek, bir şeyin vakti geldiğinde vuku bulması, ortaya çıkması, nasıllık ve niceliğinin, mahiyet ve künhünün tebeyyün ve tezahür etmesi"⁴⁶ şeklinde özetlenebilir. Ayrıca döndürmek, çevirmek, irca etmek, herhangi bir anlamı, varacağı gayeye vardırarak, sözü takdir, tedbir, tefsir ve rüyayı tabir etmek⁴⁷ gibi anlamlar verilmektedir. "İyala" kelimesinden hareketle "siyaset ve hükümet" anlamı da verilmektedir.⁴⁸

Terim olarak, "bir sözü hakiki delaletinden ve manasından çıkararak mecazî delalet ve manaya götürmek"⁴⁹ şeklinde tanımlanır. Yani aklî bir metot olarak, uluhiyyete yakışmayacak tasavvurları zihinden uzaklaştırmak maksadıyla kullanılan ve vahiy ile sabit olmuş dini akideler ile aklın muktezası arasında yaklaştırıcı, bağdaştırıcı bir anlama biçimini ifade eden bir kavramdır.⁵⁰

Te'vil kelimesi "ehadis", "rüya", "ahlâm", "hubb", "fiil" gibi hareket bildiren kelimelere izafe edilerek kullanılmıştır. Buna göre te'vil, "geri döndürme hareketi" olarak değil, bir "izleme" hareketi olarak anlaşılmalıdır. Burada te'vil ile kastedilen ve tavsiye edilen "gayeye ulaşma" anlamında bir yorum hareketi olup, "fitne" maksadını güden yorum şekli değildir.⁵¹

⁴⁵ Bkz. Al-i İmran 3/7; Nisa 4/59; A'raf 7/53; Yunus 10/39; Yusuf 12/6, 21, 36, 44, 45, 100, 101; İsrâ 17/35; Kehf 18/78, 82.

⁴⁶ Suyutî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*, (Tahkik, Said el-Mendub), Lübnan, 1996, II/460; Zerkanî, *Menahilu'l-İrfan*, II/4-5.

⁴⁷ İbn Mnzur, *Lisanü'l-Arab*, XI/32-40; Cürçani, *Ta'rifat*, "te'vil" md. S. 50;

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, XII/34; Seyyid Şerif er-Rıza, *Hakaiku't-Te'vil fi Müteşabihi't-Tenzil*, V/8; Şahinoğlu, M. Nazif, "te'vil", İA, XII/215.

⁴⁹ İbn Rüşd, *Faslu'l-Makal*, (çev. Süleyman Uludağ, Felsefe-Din İlişkileri), İstanbul, 1985, s. 113; Razi, te'vil ile tefsirin Kur'ân'da bazı yerlerde aynı anlamda kullanıldığını söyler: bkz. *Tefsir-i Kebir*, VI/158.

⁵⁰ Abdulhamit, İrfan, *İslam'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, (trc. M. Saim Yeprem), İstanbul, 1994, s. 2; Şimşek, Said, *Kur'ân'da İki Mesele*, Konya, 1987, s. 61 vd.

⁵¹ Kadı Beydavî, Nasıru'd-Dîn Ebû Said Abdullah b. Ömer, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil* (Mecmûatün mine't-Tefasir içinde), Beyrut, 1320h., s. 460; Ayrıca bkz. Şimşek, Said, *Kur'ân'da İki Mesele*, s. 61.

Nasr Hâmid Ebu Zeyd (1943), biraz önce aktardığımız te'vil kelimesinin etimolojik yapısındaki bu “hareketlilik (canlılık, süreklilik)” anlamının, dilciler tarafından fark edilmediğini söylemektedir.⁵² Bu zata göre tevil kelimesinde, zihnî ve aklî boyutu olan dinamik bir eylem vardır.⁵³

Peygamber Efendimiz (sav) İbn Abbas' (ra)'a yaptığı duada: “Allah'ım! O'nu dinde fakîh kıl ve te'vil (ilmin)i O'na öğret”⁵⁴ sözü ile bu ilmin önemini ve zorluğunu ifade etmiş olmaktadır. Bu nedenle Al-i İmran suresi 7. ayette geçen “ilimde rasih (derin) olanlar” ifadesinde, bir övgü ve yüceltme anlamını vardır.⁵⁵

Te'vil kelimesinin tefsir ilmindeki anlamını ve önemini daha iyi anlayabilmek için Kur'ân'da ki kullanılış biçiminden bazı örnekleri kısaca incelemekte yarar vardır:

1- “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan ulû'l-emre itaat edin. Eğer bir şeyde ihtilafa düşerseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e arz edin; şayet Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız. İşte bu, en hayırlı ve te'vil bakımından en güzel olandır.”⁵⁶ Müfessirler, te'vil kelimesinin burada, “en hayırlı bir sonuç ve akibet” anlamını ifade ettiğini nakletmektedirler.⁵⁷

2- “Ölçtüğünüz zaman tam ölçün ve teraziye doğru tartın. İşte bu, hayırlı ve te'vilce en güzeldir.”⁵⁸ Bu ayette geçen te'vil kelimesine “en hayırlı sevap ve en güzel akibet” anlamı verilmiştir.⁵⁹

3- “Onlar, onun te'vilini gözetliyorlar. O'nun te'vili, geleceği gün, önceden onu unutmuş olanlar diyecekler ki: Gerçekten Rabbimizin Peygamberleri hakkı tebliğ etmişlerdir. Bizim şefaathçilerden hiç biri yok mudur ki, bize şefaath

⁵² Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, (Çev. Mehmet Emin Maşalı), Ankara, 2001, s.279.

⁵³ Nasr Hamid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, s. 280.

⁵⁴ Canan, İbrahim. *Kütüb-ü Sitte*, İstanbul, 1988, I/81-4.

⁵⁵ Razi, Tefsir-i Kebir, VI/162-3.

⁵⁶ Nisa 4/59.

⁵⁷ Bkz. Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camîu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, Bulak/Mısır, 1323, V/96; İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ân'il-Azim*, Beyrut, 1966/1385, II/328; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmet el-Ensârî, *el-Camî' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Mısır, 1952/1372, V/263.

⁵⁸ İsra 17/35.

⁵⁹ Taberi, *Câmîu'l-Beyân* XV/61; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), İstanbul, 1989, XI/4732-3.

*etseler? Yahut geri döndürülür müyüz ki, yaptığımızdan başkasını yapsak?”*⁶⁰ Burada geçen te'vil kelimesi “karşılığını ve akıbetini bekliyorlar, “ceza,” “akıbet” ve “kıyamet günü” gibi anlamlara geldiği⁶¹ ifade edilmektedir.

4- “Yoksa onlar, O’nu kendisi mi uydurdu diyorlar? O halde de ki: Onun gibi bir sûre getirin ve Allah’tan başka çağırabileceklerinizi çağırın. Eğer iddianızda samimi iseniz! Hayır, onlar, ilmini ihata etmedikleri ve **te’vili** kendilerine henüz gelmemiş olan şeyi yalanladılar. Onlardan evvel geçenler de böyle yalanlamışlardı ama bak zalimlerin akıbeti ne oldu.”⁶²

Bu ayette geçen *te’vil* ile ilgili yorumları ise kısaca şöyle verelim:

Kurtubî (v. 671/1273): Dahhâk’tan “yalanlamalarıns (tekzib) sonucunu olarak başlarına gelecek azabın hakikati onlara henüz gelmedi.” Veya “öldükten sonra dirilme, cennet, cehennem gibi Kur’ân’da geçen hakikatleri onlar tekzib ettiler. Fakat Kitab’da kendilerine va’dolunan bu gerçeklerin henüz te’vili onlara gelmedi.” şeklinde olduğunu nakleder.⁶³

İbn Manzûr (630-711h.) ise burada: “Onun te’vilinin bilgisi, onlarla beraber olmadı.” şeklinde farklı bir yorum getirerek tefsir anlamına alır ve bununla muhataplarının Kur’ân’ı anlamadıklarını söyler.⁶⁴

İbn Kesir (1301-1373) ise hidayet ve hak din gibi Kur’ân’da mevcut olan hususları, insanların cehalet ve beyinsizlikleri sebebiyle anlamadıklarını ve bu nedenle de yalanladıklarını söyler.⁶⁵

Zemahşeri, (1075–1143), “Kur’ân’ın ihtiva ettiği gaybî haberler henüz kendilerine gelmemiş ve akıbeti ortaya çıkmamıştır.” şeklinde değişik bir yorumu tercih etmiştir.⁶⁶

⁶⁰ A’raf 7/53.

⁶¹ Daha geniş bilgi için bkz. Işıcık, *Te’vil*, s. 43–46.

⁶² Yunus 10/38–39.

⁶³ Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, el-Ensârî, *el-Cami’li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, Mısır, 1952, VIII/345.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, XI/33–34.

⁶⁵ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, VIII/3804–3806.

⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II/232.

5- “Ve (Yusuf) anne ve babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi onun için secdeye kapandılar. O dedi ki: Ey babacığım, işte daha önceki rüyamın **te’vili!** Hakikaten Rabbim onu gerçek kıldı....”⁶⁷ Burada da te’vil, sonuç ve akıbet anlamlarına alınmaktadır.⁶⁸

6- Zindanda rüya gören iki delikanlının Yusuf (as)’dan “... Bize bunun te’vilini haber ver...” diyerek rüyalarını anlattıklarını bildiren ayeti ise Ebu Nasr İsmâ’il b. Hammâd el-Cevherî (ö.393/1003) es-Sıhah’ında: “Bir şeyin neticede varacağı sonucu tefsir etmek” şeklinde izah eder.⁶⁹

Buna göre te’vil, hiçbir zaman sadece tefsir anlamına alınmamaktadır. Nitekim te’vil kelimesinin geçtiği diğer ayetlerde de bunu görmekteyiz. Mesela, “bir şeyin te’vili, o şeyin kendisidir” diyen müfessirler, Yusuf (as)’ın gördüğü veya kendisine anlatılan rüyaların gerçekleşmesi üzerine kullandığı tevil sözcüğü, “sözle anlatılan bir şeyin bilfiil vuku bulması”⁷⁰ olarak izah edildiğini görmekteyiz.

7. Musa (a.s.) ve arkadaşı (Hızır) ile olan yolculuklarının anlatıldığı “Sabredemediğin şeylerin te’vilin; yani yaptığım işlerin, sonuçta neye varacağını sana haber vereceğim.”⁷¹ sözünü, bir şeyin mercii ve neticesi olarak anlaşılmıştır.⁷²

Kur’ân-ı Kerim’de te’vil kelimesinin geçtiği hiç bir âyette, “yapılması istenen ya da yapılması gereken bir fiil (iş) olarak şahıslara isnad edilmemiş, aksine, her defasında bahse konu olan şey ne ise ona taalluk ettirilmiştir.”⁷³

Bütün bu açıklamalardan hareketle *te’vil, meydana gelen şeylerin vukuu ve sonu, (akıbet)*” gibi anlamlara alındığını ve Arab dilinin diğer

⁶⁷ Yusuf 12/100.

⁶⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Işıcık, *Te’vil*, s.48.

⁶⁹ Cevheri, *es-Sıhah*, IV/1627.

⁷⁰ Işıcık, *Te’vil*, s. 52–53 ve d.n. 88.

⁷¹ Işıcık, *Te’vil*, s. 56.

⁷² İbn Teymiyye ise; Kur’ân-ı Kerim’de geçen *te’vil* kelimesinin anlamlarını şöyle açıklar: Nisa, 4/59’da: “*Sevap, ceza, sonuç, amaç*”; A’raf, 7/52,53’de: “*sonuç ve akıbet.*”; Yunus, 10/39’da: “*sonuç*”; Yusuf (12)’da sekiz yerde tevil sözcüğü “*tefsir*”; İsrâ, 17/35 “*sonuç*”; Kehf, 18/78’da: “*sonuç*” anlamında geçtiğini söylemektedir. Geniş bilgi için bkz. M.E Zehra, age. s. 263–4.

⁷³ Işıcık, *Te’vil*, s. 57–59.

milletlerin dili ve kültürü ile karışmasından önce bu kelimenin tefsir ve serh etme anlamına gelmediği görüşü ağır basmaktadır.⁷⁴

Te'vil ile ilgili tartışmalar, genel düşünce tarihinde uzun bir geçmişe sahiptir. Yahudi ve Hıristiyan kelimelerde, bu anlamda çok önemli aklî çabalar görülmektedir.⁷⁵ Özellikle Yunan felsefesinin etkisinde kalan Mu'tezile mezhebi, müşebbihe ve mücessime mezheplerinin anlayışlarına tepki olarak te'vile çok yer vermiş ve birçok dini metni, te'vil yolu ile izah etmeye çalışmıştır.

Yahudiler de, özellikle bu kelimeye fazlası ile takılmışlar, bu kavrama yeni ve değişik anlamlar yükleyerek *semantik* biliminin temelini böylece atmışlardır.⁷⁶

2.2. Tefsir:

Tefsir kelimesi, "fesr" kökünden türemiş "te'vil" babından bir mastardır. "Fesr", sözlük olarak üzeri kapalı bir şeyi açmak, beyan etmek, keşfetmek, açıklamak, ortaya çıkarmak ve izah etmek anlamlarına gelmektedir.⁷⁷ Terim olarak, bir anlama delalet edecek sözcüklerle ayetin anlamını, ifade ettiği hükümleri, nüzul sebebini ve ihtiva ettiği anlamı açıklamak⁷⁸ demektir.

⁷⁴ Işıcık, *Te'vil*, s.24.

⁷⁵ Te'vil denilince akla ilk önce Yahudiler gelir. Yahudilikte te'vil denilince de akla İskenderiye'li Philo (M.Ö: 20- M.S. 50) gelmektedir. Bu zat, Allah Teala'ya *Yed, Sak, Vech, Ayn* gibi haberi sıfatları isnat eden bazı Tevrat metinlerinin harfi tefsirinden doğabilecek cismanî tasavvurları zihinden uzaklaştırmak için çaba sarf etmiş ve bu metinlerin mecazi bir tefsirle, derecelerini bizzat kendisinin tespit ettiği, mecazî te'vil kaidelerine uygun olarak yorumlanmasının gerektiğine kail olmuştur. Philo, "...idrakeri çok kıt kişiler bile, nassların lafzî manalarının ötesinde doğru, mecazî bir te'ville ortaya çıkan bir başka mananın bulunduğunu görebilir." der. İslam'da mu'tezile ise "İlahî karaktere uygun olmayan halleri, sıfatları, tasavvurları zihinlerden ancak aklî bir metot olan mecazî te'ville uzaklaştırmak mümkündür" diyerek bu hareket ile tarihî bir bağlantı içerisine girmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, 1992, I/16-19; Razi, *Esasu't-Takdis*, bkz. son bölüm (Kadiyyetu'l-Kitab), s. 259-305.

⁷⁶ Bekir Topaloğlu'nun *Allah'ın Vartığı* (İspat-ı Vacib) adlı eserinin *İlahiyatta Akıl Rolü* bölümü, te'vil ve metot konusunda çok önemli açıklamalar ihtiva etmektedir. Ayrıca bu konuda yaşanan çelişkili bilgiler ve kaynaklar için bkz. Işıcık, *Te'vil*, s. 26-38.

⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, V/55; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, II/606; Ayrıca bu sözcüğün "kalb" (taklib = kalıbını değiştirmek) yoluyla bir şeyi açmak anlamına gelen "sefr" kökünden türediği ileri sürülmektedir. Ancak kelimenin doğru kullanımı varken, bunu zorlayarak başka bir kelime ile ilişkilendirmek doğru değildir. Bkz. Cerrahoğlu, İsmail *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1988, I/18; Gümüş, Sadreddin, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, s. 21, dn. 38.

⁷⁸ el-Cürcanî, a.g.e. s. 35; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfan*, II/4-5.

Tefsir kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de sadece 25. sûre (Furkan), 33. ayette “Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, (onun karşılığında) sana doğrusunu ve daha açığını (tefsiran) getirmeyelim.” şeklinde çok sade bir kullanım ile geçmektedir. Te'vil kelimesi ise, Kur'ân'da 17 yerde geçmektedir. Diğer taraftan te'vil kelimesinin, İslam öncesi Arap toplumunda yaygın bir kullanım alanına sahip olması⁷⁹ ve özellikle Yahudilerde yorum biliminin çok kullanılması, bu kelimeye ayrı bir anlam ve değer katmaktadır. Çünkü derin bir geleneği olan bu kelime ve bu bilim dalının, her türlü suiistimale açık olduğu görülmektedir. Belki de bu nedenle Kur'an, bu konuda insanları uyarma gereği duymuştur.

Te'vil kelimesinin İslam'ın ilk dönemlerinde te'vil ile eşanlımlı kullanıldığı⁸⁰ iddia edilse de, hicrî 3. yüzyıldan itibaren bu iki kavramın, bugünküne yakın farklı anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz.

İlk dönem tefsir geleneğinde bazı müfessirler *te'vil* kelimesini tefsir yerine kullanılmış olsalar da, daha sonraki yüzyıllarda, bu kelime yoğunluklu olarak yerini *tefsir* kelimesine terk etmiştir.⁸¹ Her ne kadar Taberî gibi birçok müfessir, te'vil kelimesini tefsir yerine kullanmış olsalar⁸² da, *tefsir* kelimesi, genel İslami ilimleri açısından ıstılah olarak te'vil kelimesinden daha önce kullanılmıştır. Te'vil kelimesi ise, sadece Kur'ân'daki fikirleri müdafaa için kullanılmıştır.⁸³ Ancak Rağîb el-İsfahanî, tefsirin daha genel bir kavram olduğunu, lafızların izahında kullanıldığını, te'vilin ise daha özel olduğunu ve *manâ*larda kullanıldığını söyler.⁸⁴

Buna göre tefsir, daha ziyade Kur'ân-ı Kerim'in zahirî açıklaması anlamına; te'vil ise, sözlerin zahirî ve batnî anlamları arasındaki çelişkileri giderme yolunda gösterilen fikrî yorum ve açıklama çabasının adı ola-

⁷⁹ Nasr Hamid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, s.275.

⁸⁰ *el-Mu'cemu'l-Vesît li-Cam'il-Luğat'il-Arabiyye*, Mısır, 1972, I/ 33.

⁸¹ İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkilü'l-Kur'ân*, İmam-ı Maturidi *Te'vilatü'l-Kur'ân*, İsbekânî (İşkâfî) *Dürretü't-Tenzil ve Ğurretü't-Te'vil*" gibi isimler altında tefsir ile ilgili kitaplar yazmışlardır.

⁸² Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 215.

⁸³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 214-5.

⁸⁴ İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 380; Zerkeşî, *el-Burhan*, II/69 vd.; Suyûtî, *el-İtkan*, II/460; Zerkânî, *Menahilü'l-İrfan*, II/4.

rak anlaşılmuştur. Daha sonraları ise ilimde derin (rasih) olanların anlamı kapalı olan âyetleri anlama konusunda ortaya koydukları çabalar olarak görülmüştür.⁸⁵

Buna göre te'vil, bir karineden dolayı lafzın muhtemel manalarından birisini tercih anlamını taşıdığı için katiyet ifade etmez. Fakat tefsir, lafızdaki mananın açıklığa kavuşturulmasında te'vile göre kesinlik arz eder. Çünkü tefsir, Hz. Peygamber ve vahye şahit olan sahabelerden gelen nakle dayanır. Bu yönüyle tefsirin bir anlamda tevkifi olduğu iddia edilmektedir. Hâlbuki te'vil içtihadı dayalıdır. Kısacası te'vil, kastedilen manayı dirayetle, tefsir ise rivayetle ortaya çıkarır.

Te'vil çoğunlukla nassların manalarında, tefsir ise lafızlarda görülür. Başka bir ifade ile te'vil lafızlarda kastedilen yoruma dayalı anlamı ortaya koyar. Tefsir ise, lafzın açık anlamındaki açıklamasını başka bir kelime ile ifade etmektir.

Te'vil kavramı, bâtinî manaları ortaya koymak, tefsir ise hakikat veya mecâz yoluyla lafızların zahiri manalarını beyan etmek için kullanılır.⁸⁶ "Kur'ân'ın batınî yorumuna te'vil, zahirî açıklamasına tefsir"⁸⁷ diyenler olduğu gibi, Batı dünyasında da *tefsire yorum*, İslam dünyasında buna *açıklama ve anlama bilimi* denmektedir.⁸⁸

Her ne kadar yapılan bu tanımlarda bu kelimelere birbirine yakın anlamlar yüklense de, muhkem ayetlerin izahında tefsirin, müteşâbih ayetlerin izahında te'vilin ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu nedenle tefsir, nakil ağırlıklı, te'vil ise akıl ve yorum ağırlıklıdır. Böylece tefsir rivayetin, te'vil ise dirayetin kaynağı olmuştur.

Bu konu ile ilgili sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: İslam düşünce tarihinde dini gruplar, genelde birbirlerini te'vil yapmakla, kalplerinde eğrilik olmakla suçlamışlar; kendilerini ise tefsir yapmakla nitelemişler-

⁸⁵ Şahinoğlu, *te'vil* md, s. 215; Özcan, Zeki, *Teolojik Hermenötik*, İstanbul. 1998, s.148.

⁸⁶ Demirci, *Kur'ân'ın Müteşâbihleri Üzerine*, s.126.

⁸⁷ Şahinoğlu, *te'vil* md. XII/215.

⁸⁸ Özcan, Zeki, *Teolojik Henmenötik*, İstanbul, 1998, s. 148.

dir.⁸⁹ Bu nedenle bu kavramlar, birbirlerine nispetle genelde izafi kalmıştır.

2.3. Te'vilin Şartları ve Kuralları:

Te'vil, başlı başına bir yorum ve anlama disiplini. Özellikle dini metinlerin tarihselliği ve evrenselliği bu bağlamda değerlendirildiğinde birçok temel ilahiyat sorun, bu mantıkla yeniden ele alınmıştır.

Bu konuda birçok İslam düşünürü önemli şeyler söylemiş olmakla beraber, en sistematik bilgiyi, İmam-ı Gazâlî'nin *el-Kanunu'l-Küllî fi't-Te'vil* adlı eserinde görmekteyiz. O bu eserde te'vilin genel kurallarını ve şartlarını vermekte ve sonunda bu işin âlimlere ait bir alan olduğunu ve imtihan için verildiğini söylemektedir.⁹⁰

Gazâlî te'vil konusunda insanların söz sahibi olabilmesi için, din bilimleri alanında uzman olması, dilin köklerini bilmesi ve Arap milletin dilinin istiareleri, mecazları konusundaki kullanma tarzlarını ve ata sözlerdeki metotlarını bilmesi gerekir⁹¹ der. Buna göre, te'vil, zor ama çok önemli bir yorum disiplini olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbn Rüşd ise, te'vili: “.. lafzı hakikat manasından mecaz manasına götürmektir” der. Bu yapılırken Arap dilinin mecazlar konusundaki kaideleri ihlal edilmemelidir. Bu kaideler bir şeyin benzeri yahut sebebi veya eki veya yakını yahut da mecaz türlerinin tarifinde zikredilen şeylerden biriyle isimlendirilmesi gibi esaslar⁹² şeklinde tanımlar. İbn Rüşd, daha sonra, te'vilin sakıncalarını azaltmak için Gazâlî'ye yakın bazı önerilerde bulunur. Bunlar:

- a- Te'vilin ve müteşâbihatın tanımını yapmak,
- b- Te'vil edilmesi caiz olan ile caiz olmayan nassı belirlemek,

⁸⁹ Nasr Hamid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, s.266.

⁹⁰ Bu Risalenin Türkçe çevirisi için bkz. İzmirli, İsmail Hakkı, *İslam'da Felsefî Akımlar*, Hazırlayan: N. Ahmet Özalp, İstanbul, 1995, s. 205–212.

⁹¹ Gazâlî, *Faysalu't-Tefrika*, s. 188.

⁹² İbn Rüşd, *Faslu'l-Makal*, (trc.) s. 113.

c- Ayetlerin te'vili caiz ise, bunların şartlarının ne olduğunu ortaya koymak."⁹³

Bu arada İbn Rüşd, te'vilde aşırı gidenleri uyararak: "Şeriatın lafızlarının tamamını zahiri manada almak zaruri olmadığı gibi aynı şekilde nassların hepsini te'vil suretiyle zahiri manalarının dışına çıkarmak da doğru değildir"⁹⁴ der.

Fahreddin Razi ise, biraz daha detaya inerek zihinlerdeki şüpheleri gidermek için muhkem ve müteşabihin tanımından hareketle te'vilin şartlarını ve kaidelerini şöyle sıralar:

a. Muhkem âyetler, aklî delillerle açıklanabilir ve yorumlanabilir.

b. Müteşabih olan ise, zahiri anlamlarının imkansız olduğuna dair kesin delil bulunan âyetlerdir. İşte Allah Teala'nın muradının, onun zahirinden başka mana olduğuna hükmettiğimiz âyetlerdir.

c. Ne sübutu, ne de nefyi hususunda hakkında kesin delil bulunmayan ayetlerdir ki, bu konuda şu söylenebilir: O zaman böyle bir durumda ayetlerin anlamı konusunda net bir delil, yorum ve açıklama olmadığı için '*hakkındaki durumun karışması ve iki taraftan birisinin diğerinden ayrılmasını*' anlamında müteşâbih olmuş olur. Bu durumda bu âyetlerin, zahirlerine göre hükmetmek daha doğru olur.⁹⁵

2.4. Akıl ve Nakil Tartışmalarında Te'vilin Yeri ve Önemi:

Buraya kadar te'vili ile ilgili üç önemli İslam düşünürünün görüşlerini özetleyerek verdik. Te'vil konusunun önem arz etmesinin bir nedeni, müteşabih ayetlerin nasıl anlaşılacağı; diğer önemli bir nedeni de genel anlamda dini metinlerin akıl karşısındaki konumu ve akıl- nakil ilişkisidir.

Bu tartışmayı sistematik olarak ilk inceleyenlerin başında Gazzâlî gelmektedir. Gazzâlî, akıl ile nakil konusunda bilginleri beş gruba ayırır:

⁹³ İbn Rüşd, *Faslu'l-Makal*, s. 229; Ayrıca bu konu için bkz. Razi, Fahreddin, *Esasu't-Takdis*, s. 105, 220-221.

⁹⁴ İbn Rüşd, *Faslu'l-Makal*, (trc.) s.114.

⁹⁵ Razi, *Tefsir-i Kebir*, VI/ 157.

1. Aklın dışında otorite tanımayanlar,
2. Naklin dışında otorite tanımayanlar,
3. Akli temel sayıp, nakli akla uyduranlar,
4. Nakli temel sayıp akli nakle uyduranlar,

Hem akli, hem de nakli birer temel kabul edip bunlar arasında çelişki olmadığını söyleyenlerdir.⁹⁶

Gazâli aklın dışında otorite tanımayanların, şer'î nasların kendi akıllarına uygun olanları kabul ettiklerini, akıllarına uygun gelmeyenleri ise reddettiklerini söyler. Hatta onlar, peygamberleri de sıradan halkın liderliğine soyunmuş kişiler olarak görürler.

Düşüncelerini yalnız nakle dayandıranlar da, naklin zahiri ile yetinip içeriğini olduğu gibi tasdik edenler ve te'vilden kaçınıp, "Allah her şeyi bilir" diyerek sonucu Allah'a bırakırlar.

Nakli akla uyduranlara gelince, bunlar nakle ve nakledenlere pek önem vermezler. Nakli akla uyduranlar, Kur'ân'ı ve Kur'ân gibi mütevatiren nakledilen hadisleri ve bir de hadislerin içinde te'vili kolay olanları kabul emişler, ancak bunlardan akıllarına aykırı gelenleri ve te'vili güç olanları inkâr etmişlerdir.⁹⁷

Akli nakle uyduranlara gelince; bunlar da akli ihmal etmişler, akli bilimlerle uğraşmadıklarından te'vile de ihtiyaç duymamışlardır.

Akl ve nakli temel kabul edip bu ikisini uzlaştıranlara gelince bunlara göre, şeriat ile akıl arasında çelişki olmaz.⁹⁸

O halde yapılacak şey, akli doğru kullanarak dilin bütün kurallarını göz önünde bulundurarak, nassı anlamaya çalışmaktır. Bunun için de müteşâbihatı, söylendiği şekilde, söylendiği şartlarda ve söylendiği lafızlarla anlamak ve te'vil etmektir. Yok, eğer bu lafızlar, siyak ve sibakından soyutlanarak, başka ibareler ve diller ile ifade edilmeye çalışılsa; o zaman, ya teşbih ve tescime gidilir veyahut da nassı inkâr veya anlamı ile ilgisi

⁹⁶ Gazâli, *el-Kanûnu'l-Küllî fi't-Te'vil*, s. 204.

⁹⁷ Gazâli, *el-Kanûnu'l-Küllî fi't-Te'vil*, s.206. Gazâli, burada filozofların, peygamberlere maslahat adına yalan söylediklerini söyler. age. ay.

⁹⁸ Gazâli, *el-Kanûnu'l-Küllî fi't-Te'vil*, s. 207-8.

olmayan te'villere gidilmiş olur. Çünkü insanın bilgisi sınırlıdır. Hiç kimse akıl ile nakli, her noktada uzlaştırabilecek kadar geniş ve derin bir bilgi sahibi olamaz. Çünkü 'size ilimden ancak biraz verilmiştir'⁹⁹ ayeti bu anlamda bizi vahye bağlamaktadır.¹⁰⁰ Ancak akıl delili de, kesinlikle yalanlanmamalıdır. Çünkü akıl önemli bir bilgi aracıdır. Te'villerdeki ihtimallerin çoğalmasa ve bunların birbiriyle çelişmesi durumunda, bu ihtimallerin birini seçmekten kaçınmak gerekir. Böyle yerlerde sözü söyleyen kimse- nin amacı, ancak kendisinin bildirmesiyle açığa çıkar. Bu durumda yanlış yorum yapmaktansa susmak daha doğru olur.¹⁰¹

Sonuç olarak şu söylenebilir: Akıl ile nakil çatışırsa, akıl öne alınır (evvel), nakil ise ona göre yorumlanır (müevvel). Aklen caiz olmayan şey, şer'an da caiz değildir. Akla uygun olmayan şer'i bir hükmün emredilmesi mümkün değildir. Akıl ise, İlahî tekliflerin kaynağıdır.¹⁰²

3. Müteşabih Ayetlerin Te'viline Karşı Çıkanlar ve Delilleri:

Müteşabih ayetlerin te'viline karşı çıkanları, birbirine zıt iki grupta değerlendirebiliriz: Bunlara Selefiyye, Mücessime ve Müşebbihe denmektedir.

3.1. Selefiyye'nin Görüşleri:

Bunlara 'sıfatiyye' veya "tenzih ehli" de denmektedir. Nassların zâhirî manalarını aynen kabul edip teşbih ve tescime düşmemekle beraber te'vile gitmeyen âimlere verilen genel bir addır.¹⁰³ Bunlar, sahabelerin te'vile gitmediklerini, gitmek isteyenleri de Resûlullah'ın uyardığını söylerler. Bu görüşlerine delil olarak da Al-i İmran suresi 7. ayetini, Peygam-

⁹⁹ İsra 17/85.

¹⁰⁰ Gazâlî, *el-Kanûnu'l-Küllî fi't-Te'vil*, s. 208.

¹⁰¹ Gazâlî, *el-Kanûnu'l-Küllî fi't-Te'vil*, s. 209.

¹⁰² Uludağ, Süleyman, *Kelam Dersleri*, İstanbul, 1974, s. 17; Akli Etkileyen Faktörler ve Akılın Zaafları için bkz. Güven, Mustafa, *Kur'ân Aklı*, (Basılmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2009), s. 122-165.

¹⁰³ Topaloğlu, *Kelam İlmi*, s. 113.

ber Efendimizin bazı hadislerini¹⁰⁴ ve Hz. Ömer gibi bazı önde gelen sahabilerin bazı uygulamalarını örnek olarak verirler.¹⁰⁵

Ahmed b. Hanbel ve İmam-ı Malik gibi birçok selef âlimi, te'vile karşı çıksalar da, mecbur kaldıkları zaman, onların da te'vile gittiklerini görüyoruz.¹⁰⁶

Te'vil konusunda te'vile karşı çıkan ve selefin görüşünü en ciddi bir şekilde savunanların başında İbn Teymiyye (ö.728/1327) gelmektedir.

İbn Teymiyye, te'vili üç manada ele alır:

Birincisi, Müteahhirin Kelamcılarının tercih ettiği bir te'vil tanımıdır ki, "kendisine yakın olan bir delil ile bir lafzın; tercih eden bir ihtimalden, tercih edilen bir ihtimale çevrilmesidir."

İkincisi, ekseri müfessirlerin kullandığı tefsir ve beyan manasına olan te'vildir.

Üçüncüsü, " (fakat onlar) Onun te'vilinden başka bir şey beklemiyorlar. Te'vili geldiği (haber verdiği şeyler ortaya çıktığı) gün, önceden onu unuttuğu olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler.." ¹⁰⁷ âyetinde geçen hakiki manada kullanılan te'vil sözcüğüdür.¹⁰⁸

Te'vili bu şekilde tanımlayan İbn Teymiyye, te'vilde aşırı gidenleri ise şu şekilde eleştirir: "te'vil: aklın esas, naklin ona tabi olmasıdır. Aralarında çelişki olduğu zaman -kendilerince- nassı akla uygun olacak şekilde te'vil ederler. Onlar bilmiyorlar ki; sarîh aklî delil, sahîh naklî delile ters düşmez. Eğer çelişki varsa o iki delilin ya birinde veya ikisinde bir bozukluk vardır. Oysa selef, kitap ve sünneti, kitap ve sünnete dayandırıarak açıklıyor. Aklî delillerle nassa karşı muaraza etmiyorlar. Çünkü

¹⁰⁴ el-Buhârî, *et-Tefsir*, III; Müslim, *el-İlm*, 1; et-Tirmizi, *et-Tefsir*, 2; Ebû Davud, *es-Sünen*, 2; ed-Dârimî, *Mukaddime*, 19; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI/256.

¹⁰⁵ Bkz. Demirci, *Kur'ân'ın Müteşabihleri Üzerine*, s. 130-131.

¹⁰⁶ Gazâlî, *Kavâidü'l-Akaid*, s. 134-5; Ayrıca bkz. Şimşek, Said, *Kur'ân'da İki Mesele*, s. 61 vd.

¹⁰⁷ A'raf 7/53.

¹⁰⁸ İbn Teymiyye'nin bu konudaki görüşleri için bkz. Beyanu Telbis-i Cehmiyye, (I-II) Mekke, 1391 h. adlı eseri. İbn Teymiyye bu eserinde F. Razi'yi te'vilde aşırı gitmesinden dolayı Cehmiyye'den olmakla suçlar. Birçok Mu'tezile imamları da Razi'yi te'vile karşı çıkmakla suçlarlar. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Güven, Mustafa, *Haberî Sıfatlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Semineri, Şanlıurfa, 1995), s. 25-37.

sarih akıl ile sahih nakil hiçbir zaman birbiriyle çelişmez.¹⁰⁹ Bekir Topaloğlu, İbn Teymiyye'nin bu görüşü için selef akidesinin –tabiri caiz ise – felsefesini yaptığını, ancak bunun Yunan akılcılığı değil de Kur'ân akılcılığı olduğunu söyler.¹¹⁰

İbn Teymiyye'nin te'vile karşı çıkmasının sebebi, özellikle Yahudilerin ve Batınîlerin “ebced” hesabını kötüye kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Daha sonra, Şîiler, Sûfiler, İhvan-ı Safa, Cehmiyye, Mu'tezile mensupları ve Hariciler, kendi düşüncelerini savunmak için te'vil yoluna fazlası ile başvurular. Böylece müteşabih ayetlerin te'vili yaygınlaştı.

3.2. Müşebbihe ve Mücessime'nin Görüşleri:

Bunlar, Cehmiyye'nin öncülük ettiği Allah'ın sıfatlarını inkâr eden gruba bir tepki olarak ortaya çıkan ve aşırılığa kaçan gruplardır.

İnsanlardaki bütün özelliklerin Allah Teâla'da bulunduğunu iddia eden ve naslarda zikredilen vech, ayn, yed, cenb, istiva gibi lafızları insanlar için anlaşılman manaya alıp açıklayanların ve bunların aynısının Allah'da bulunduğunu söyleyenlerin izledikleri yoldur.¹¹¹ Tefsir alanında öne çıkan önemli müfessirlerden birisi Mukatil bin Süleyman(150/767)'dir.¹¹²

¹⁰⁹ *İbn Teymiyye Külliyyatı*, (Çev. Heyet), İst. 1988, III/53–63; IV/72–80; V/34–49.

¹¹⁰ Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmi*, s.83.

¹¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, 1992, I/92–105; Fahreddin Razi, Müşebbihe'nin, Kerramiyye'nin batıl görüşleri karşısında selefin suskunluğunu fazlası ile eleştirir ve “*Müteşabihatı tev'il etmek gerekir*” der. *İstiva* ile ilgili ayetlerin te'vilinde şunları söyler: “Aklın delaleti, istivaya istikrar manasını vermemizin imkânsızlığını gösterir. İstiva lafzının zahiri de istikrar manasına delalet edince; bizim ya iki delilden biri ile amel etmemiz yahut ikisini birden terk etmemiz, ya da akli olanın akli olana tercih etmemiz yahut da akli tercih edip, nakli te'vil etmemiz gerekir. Birincisi batıldır. Aksi halde o zaman, bir şeyin hem mekândan münezzehe olması, hem de mekânda bulunması gerekir. Bu imkânsızdır. İkincisi de imkânsızdır. Çünkü bu, iki zıddı birlikte yok saymayı gerektirir ki, bu da yanlıştır. Üçüncüsü de batıldır. Çünkü, akıl, naklin esası(mihenk)dır. Zira yaratıcının varlığı, İlmi, Kudreti ve peygamber göndermesi akli delillerle sabit olmadıkça, nakille de sabit olmaz. Dolayısıyla akli tenkid etmek, hem aklın, onunla birlikte hem naklin tenkidini gerektirir. Binaenaleyh geriye ancak, aklın doğru olduğuna kesin olarak hükmetmemiz, naklin de te'vili ile meşgul olmamız kalır. Bu maksadı elde etme hususunda kat'i bir delildir. Tefsir-i Kebir, XV/425-6; Daha geniş bilgi için bkz. Razi, age., II/222-4; X/405-6,411,416; XIII/379; a.mlf. *Esasu't-Takdis*, s. 9, dn.3.

¹¹² II. Hicri / VIII. Miladi asırda Kur'ânî ilimlerde eser vermiş belli başlı alimlerden biri olan Mukatil b. Süleyman al-Azdi, al-Balhi(ö.150/ 767), daha sonraki asırlarda tesirleri devam eden mühim bir alim olmasına rağmen bugüne kadar ne eserleri ne de şahsiyeti ciddi bir tetkike konu olmuştur. Eserleri için bkz. Tefsir- i Kebir; (4 cilt) tahkik: Abdullah Mahmud Şehhate (çev. Beşir Eryarsoy). İstanbul, 2006; *el-Vucûhu Ve'n-Nezâir*, Yayına Haz. Prof. Dr. Ali Özek, İstanbul, 1993; Kur'ân Terimleri Sözlüğü, (çev. M. Beşir Eryarsoy İstanbul, 2004; Geniş bilgi için bkz. Hamurcu, Fevzi, Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fikhî Tefsir, İstanbul, 2009.

Müteşabihati te'vil ederek İslam dünyasında önemli aşırı Batnî yorumları neden olan akımların başında ise, Haşeviyye ve Kerramiye gelir.¹¹³

4. Te'vili Savunanlar ve Delilleri:

İslam âleminde bilimsel anlamda te'vile ilk başvuran şahsın Ca'd b. Dirhem (ö.118/736) olduğu ve onun talebesi Cehm b. Safvan (ö. 128/745)'nın ise, onun etkisinde kalarak bu görüşü sistemleştirdiği söylenir. Hatta Cehm b. Safvan'ın meşhur *istiva* ile ilgili soruyu İmam-ı Malik'e sorduğu ve O'nun da kendisini huzurundan kovduğu,¹¹⁴ daha sonra da Emevî hükümdarı tarafından bu ve *kader* konusundaki görüşleri gerekçe gösterilerek idam edildiği rivayet edilir.¹¹⁵

Müteşabih ayetlerin te'vilini caiz görenlerin başında Müteaahirîn Ehl-i Sünnet Kelâmcılar gelmektedir. Müfessirler, te'vile en son başvuran ekolün başında gelirler. Kelamcılara göre selef uleması, felsefeciler ve onlardan etkilenen mu'tezile imamlarının görüş ve iddialarına cevap veremiyorlardı. Buna örnek olarak Ebu'l-Hasan El-Eş'ari verilir. Nitekim Eş'arî, mu'tezileden ayrıldıktan sonra bir süre selef akidesi üzerine eserler yazsa da, daha sonra yeniden te'vile başvurma gereği duymuştur.¹¹⁶ Ebû Mansur el-Maturidi (ö.333/944) de te'ile meyilli görünür, eserlerinde akla çok önem verir. Ancak yazdığı tefsir kitabına *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adını vermekle beraber, müteşâbih nasların te'vili konusunda biraz daha dikkatli davranır.¹¹⁷

¹¹³ Tritton, A.S. *İslam Kelamı*, Çev. Mehmet Dağ, Ank. 1983,s. 52; İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, s. 88.

¹¹⁴ Nesefi, Ebû'l-Muin, *Bahru'l-Kelam*, Çev. Cemil Akpınar, Konya, 1978, s.53.

¹¹⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri*, İstanbul, 1992, s. 291 vd.

¹¹⁶ Bkz. Eş'arî, *el-İbane an Usulî'd-Diyane*, Beyrut, 1994. Eş'ari mezhebinin kurucusu olan bu zat, bu eserinde büyük ölçüde selef gibi düşünür. Ancak daha sonra kaleme aldığı *el-Luma'* gibi eserlerde akla ve te'vile büyük ölçüde yer vererek mu'tezile ve selef arasında vasat bir çizgi izlemeye çalışır.

¹¹⁷ Maturidi, Ebû Mansur Muhammed, *Kitabu't-Tevhid*, (tahk. Fethulah Huleyf), İst. 1979, s.74; Fahreddin Razi Zemahşerî gibi müfessirlerin te'vilde biraz aşırı gittiklerini söyler ve bununla Batnîlerin te'vil kapısının açılmış olacağını söyler. agm. *Tefsir-i Kebir*, 15\426) Mu'tezile'nin aşırı te'vili, selef'in aşırı suskunluğu karşısında Ehl-i Sünnet Kelamcıları da bazen Mu'tezile'ye, bazen de Selef'e yaklaştılar. Bunlardan Fahreddin Razi, Mutezileyi te'vilde aşırı bulmasına rağmen, İbn Teymiyye tarafından Mutezile, hatta Cehmiyye'den olmakla itham edilmiştir. Diğer taraftan Gazâlî ise, İbn Rüşd tarafından te'vilde aşırı gitmekle itham edilmiştir. Gazâlî'nin haberi sıfatlar konusundaki gö-

İlk dönem ünlü müfessirlerden **Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi**, (938–923), rivayet tefsirinin bir temsilcisi olarak *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* adlı çok kıymetli bir tefsir külliyyatı kaleme almıştır. Bu eserinde sistematik olarak te'vile karşı çıksa da, pratikte te'vil yönüne önemli ölçüde başvurduğunu görmekteyiz.¹¹⁸ Daha sonra gelen diğer müfessirler de, karış çıksalar da te'vile sık sık başvurma gereği duymuşlardır.

Te'vili savunan ikinci grup ise, teşbih ve tecsimi reddetmek için te'vile başvuranlardır. Bunların başında: Allah Teâla'yı mahlûkatından herhangi birine benzetmemek için teşbihe delalet eden her şeyi reddeden ve Kur'ân'da yer alan bütün teşbih unsurlarının tamamını akıl ile te'vil eden Mu'tezile imamları gelmektedir.¹¹⁹

Üçüncü olarak İslam filozoflarına nispet edilen bu anlayışa göre Peygamberler, metafizik konuları halka bir takım teşbih ve temsillerle anlatmışlardır. Çünkü halk, bu tür hakikatleri kavrayacak yetenekten yoksundur. İbn Rüşd, *Faslu'l-Mâkal* adlı eserinde, “nasslarda öyle hakikatler vardır ki, burhan ehli bu tarz nassları te'vil etmeye mecbur kalmışlardır. Şayet te'vil etmeden zahiri manalarına itibar ederlerse küfre düşerler. Aksine burhan ehli olmayanların ise, te'vile kalkıştırlarsa ya küfre yada bid'ate girmiş olurlar.¹²⁰ Çünkü bu seviyedeki insanlar, burhan ehli olmadıkları için ancak tahayyül ederek inanabiliriler. Tahayyül edemedikleri bir şeyin varlığını ise, güçlkle anlarlar. İşte böylelerinin “müteşabihatın te'vilini ancak Allah bilir” demeleri yeterlidir. Bu seviyedeki insanların üzerine farz olan müteşâbih nassların zahirine göre iman etmektir.¹²¹

Sonuç olarak te'vili savunanlar, Kur'ân'ın ayetlerini şöyle sınıflandırmışlardır:

1. Allah Teâla, Kur'ân'ın zahiriyle sıradan insanlara hitab ediyor.

---

rüşüne baktığımız zaman ise, Onun Selefe yakın olduğunu görüyoruz bu konuda geniş bilgi için bkz. Güven, Mustafa, *Haberî Sıfatlar*, s. 9–13.

¹¹⁸ Geniş bilgi için bkz. Atık, Aydın, *Taberi'nin Kur'an'ı Yorumlama Yöntemi*, Ankara, 2009.

¹¹⁹ Demirci *Kur'ân'ın Müteşabihleri Üzerine*, s. 138

¹²⁰ Geniş bilgi için bkz. İbn Rüşd, *Faslu'l-Makal*, s. 113–9.

¹²¹ İbn Rüşd, *Faslu'l-Makal*, s. 118.

2. İşaret, sembol ve mecazî ifadelerle seçkin kimselere hitab ediyor.
3. İnce ve hoş manalarıyla (letaif) velilere hitab ediyor.
4. Hakikatleriyle de peygamberlere hitab ediyor.¹²²

Buna göre, Kur'ân'ın felsefî ve derunî izahının tefsir yolu ile değil de; te'vil ile yoluyla ancak mümkün olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.¹²³ Çünkü tefsir, lafza dayalı bir açıklama; te'vil ise, manaya dayalı batnî bir yorum¹²⁴ olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç

Kuran'da müteşabihat konusu, Tefsir Usulü'nün önemli konularından birisidir. Ayrıca cahiliye dönemi Araplarda ve özellikle Yahudi toplumunda yaygın olan ve oldukça suiistimal edilen müteşabihat ve te'vil konusunun Allah tarafından da uyarıya konu edilmesi, bu mesele- nin önemini daha da arttırmaktadır.

Tefsir tarihini incelediğimiz zaman şunu görmekteyiz: Birçok mezhep ve sistem anlayışlarının temelinde müteşabihat ve te'vil meselesinin olduğunu ve mezhepler arasında bu konu ile ilgili yapılan yorumların tekfir konusu bile olduğunu görmekteyiz.

Mu'tezile ve İslam Filozofları, te'vilde aşırı gitmişler; Müşebbihe ve Mücessime ise ayetleri tamamen zahirlerine göre alarak nasları tefsir etmişlerdir. Selef ise bu konuda genelde susmayı tercih etmiştir.

Bu meyanda tefsir âlimleri de, te'vil konusunda özellikle İslam filozofları, kelamcılar ve müşebbihe bilginleri arasında çok önemli gelgitler yaşamışlardır. Bu uç akımlar karşısında orta yolu bulmakta çoğu zaman zorlanmışlardır. Başlangıçta bu tür çalışmalara karşı çıkmışlar, ancak muhaliflerine karşı düşüncelerini savunmak, daha sonra onları eleştirmek için bu yönüme başvurmak mecburiyetinde kalmışlardır.

¹²² Razi, *Tefsir-i Kebir*, VI/161.

¹²³ Şahinoğlu, Nazif, "te'vil" md. XII/215

¹²⁴ Şahinoğlu, *te'vil*. s. 216.

Hatta bu konuda bazı önemli çelişkilere bile rastlamaktayız. Örneğin, Fahreddin Razi, Mu'tezileyi te'vilde aşırı gitmekle suçlarken, kendisi İbn Teymiyye tarafından Cehmiyye'den olmakla yani te'vilde aşırı gitmekle itham edilmiştir. Diğer taraftan Gazâli, müteşabihat konusunda Selefe yakın düşünmekle beraber İbn Rüşd tarafında te'vilde aşırı gitmekle suçlanmıştır.

Burada sorulması gereken en önemli soru, bu işin orta yolunun bulunup bulunamayacağıdır. Diğer taraftan bu paradoks gibi görünen husus, acaba insanın doğasından mı yoksa dini metinlerin özünden mi kaynaklanmaktadır?

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: İnsanı etkileyen çok faktörler vardır. Bunların başında da duygular ve din gelmektedir. Çünkü dinin akıl kadar duygu boyutu da vardır. Duyguları kontrol etmek ve dini anlamak için en temel unsur ise insan aklıdır. İnsan aklının ise oldukça zaaf- ları vardır. Önemli olan, insanı bu zaaflarından kurtarmaktır. Bu da ancak aklın hayatı, evreni, insanı ve Kur'ân'ı okurken bütünselci bir bakış açısı ile bakması ve yaşadığı zaman ve mekân içerisinde boğulmaması ile mümkün olabilecektir.